

UOT (32; 321.01; 316.12; 101.9; 316)

Səh. (113-124)

DOI: <https://doi.org/10.59849/2219-7370.2024.30.113>

**SİYASƏTİN DİGƏR SOSIAL
VƏ HUMANİTAR ELMLƏRDƏ ÖYRƏNİLMƏSİ**
(Siyasi fəlsəfə, Siyasətin fəlsəfəsi, Siyasi sosiologiya, Siyasətin sosiologiyası).

Şahin Bağirov

Siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutu
“Siyasətin fəlsəfəsi və sosiologiyası” şöbəsi
shahin_bagirov17@mail.ru

Xülasə

Siyasi elmlərdə dövlət və onun fəaliyyəti olan siyasət bir-birini tamamlayan postulat kimi xarakterizə olunur. Dövlət tərkib etibarilə canlı vəziyyətdə olan strukturlar (subyektlər və obyektlər) məcmusudur. Dövlət fəaliyyətinin ayrı-ayrı istiqamətləri də siyasət adlanır. Siyasət düşüncələrdə həm bütöv, həm də tərkiblərlə qavranılır. Siyasətin subyektivi və obyektivi çoxluq təşkil etdiyindən düşüncələrin də “rəngi”, “çaları” çoxluq təşkil edir. Odur ki, siyasət düşüncəsi ümumən dövlət və onun fəaliyyətinin səciyyəvi fəlsəfi xüsusiyyətlərini ehtiva edir. Bu məqalə bilavasitə siyasi elmlərin elmi-konseptual əsası olan *siyasi fəlsəfəyə* və siyasətin ən ümumi əsasları, yəni sərhədləri və imkanları, obyektiv və subyektiv, təbii və təsadüfi, real və düzgün, rəşional və qeyri-rəşional məsələlər arasındakı əlaqələri öyrənən *siyasətin fəlsəfəsinə* həsr olunmuşdur. Dövlətin siyasi quruluşu fəlsəfə üçün formanı, onun hərəkət mənzərəsi, fəaliyyət əsasları isə fəlsəfə üçün məzmunu yaradır. Odur ki, məqalədə siyasi şüur, siyasi fəaliyyət, siyasi mədəniyyət, cəmiyyətin siyasi sistemi, siyasi partiyaların, siyasi liderlərin problemləri, hakimiyyətin legitimliyi, siyasi sistemlər və s. problemləri öyrənən *Siyasi sosiologiya* və mövcud siyasi vəziyyətlərin dərin təhlili, eləcə də siyasi sahənin qeyri-müəyyən qanunauyğunluqlarını üzə çıxara biləcək faktlar və arqumentlər bacarıqlarını, eləcə də dəyişən dünya düzənində onun inkişafının sosial-mədəni və siyasi invariantlarının xüsusiyyətlərini tədqiq edən *siyasətin sosiologiyasının* müəyyən olunan sərhədlərinə və predmetlərinə təhlil aparılaraq aydınlıq gətirilmişdir.

Açar sözlər: dövlət, siyasət, fəlsəfə, siyasi fəlsəfə, siyasi sosiologiya, siyasi elmlər.

**THE STUDY OF POLITICS IN OTHER
SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES**
(Political philosophy, Philosophy of politics, Political sociology, Sociology of politics).

Shahin Bagirov

Doctor of Philosophy in Political Sciences,
Associate Professor ANAS Institute of Philosophy and
Sociology "Philosophy and sociology of politics" department
shahin_bagirov17@mail.ru

Summary

In political science, the state and its activity, politics are characterized as complementary postulates. The state is a set of living structures (subjects and objects). Separate directions of state acti-

vity are also called politics. Politics is perceived in thoughts both as a whole and with components. Since the subject and object of politics are plural, so are the "colors" and "shades" of thoughts. Therefore, political thought generally includes the specific philosophical features of the state and its activity. This article is directly dedicated to political philosophy, which is the scientific-conceptual basis of political science, and to the philosophy of politics, which studies the most general foundations of politics, i.e., the relationship between boundaries and opportunities, objective and subjective, natural and accidental, real and correct, rational and non-rational issues. The political structure of the state creates the form for philosophy, and the landscape of its action and the basis of action create the content for philosophy. Therefore, the article deals with political consciousness, political activity, political culture, political system of society, problems of political parties, political leaders, legitimacy of power, political systems, etc. Political sociology that studies the problems and in-depth analysis of current political situations, as well as the skills of facts and arguments that can reveal the uncertain regularities of the political field, as well as analysis of the defined boundaries and subjects of the sociology of politics that studies the characteristics of socio-cultural and political invariants of its development in a changing world order it has been clarified.

Keywords: state, politics, philosophy, political philosophy, political sociology, political science.

**ИЗУЧЕНИЕ ПОЛИТИКИ В ДРУГИХ СОЦИАЛЬНЫХ
И ГУМАНИТАРНЫХ НАУКАХ**
(**Политическая философия, Философия политики, Политическая социология,
Социология политики**).

Шахин Багиров

доктор философии по политическим наукам, доцент
Институт философии и социологии НАНА
shahin_bagirov17@mail.ru

Аннотация

В политической науке государство и его деятельность характеризуются как взаимодополняющие постулаты. Государство представляет собой совокупность живых структур (субъектов и объектов), а политическая мысль включает в себя специфические философские понятия, с помощью которых осмысливается государство и его функции деятельности. Данная статья посвящена научно-понятийной основе политической науки, философии политики, изучающей наиболее общие основания политики, т.е. соотношения границ и возможностей, объективных и субъективных, естественных и случайных, реальных и правильных, рациональных и нерациональных проблем. Политическая структура государства создает форму философии, а ландшафт его действия и основа действия создают содержание философии. В статье рассматриваются: политическое сознание, политическая деятельность, политическая культура, политическая система общества; проблемы политических партий, политических лидеров, легитимности власти политических систем и т.д.

Ключевые слова: государство, политика, философия, политическая философия, политическая социология, политология

Giriş

Müasir politologiyada siyasi biliklərin sistemləşdirilməsi və strukturlaşdırılması öz aktuallığını saxlayır. Siyasət fəlsəfəsi, siyasi fəlsəfə və siyasət nəzəriyyəsi arasında sərhədlərin müəyyənləşdirilməsi məsələsi, xüsusilə, problemlərlə qalır. Müasir dövrdə bu və ya digər cəmiyyətlərdə sosial-siyasi münasibətlərin, milli dövlətlərin daxili və xarici siyasət strategiyasının öyrənilməsi baxımından siyasi elmin müasir problemlərinin tədqiqi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Siyasi münasibətlər və proseslər dinamik xarakterə malik olduğu üçün bu sahədə davamlı tədqiqatların aparılması, əldə edilən yeni nəticələrin sistemləşdirilməsi araşdırmaçıların qarşısında əhəmiyyətli vəzifə kimi durur. Bu baxımdan, Azərbaycanda siyasi elmlərin müasir problemlərinin araşdırılması istiqamətində fundamental tədqiqat əsərləri ərəşəyə gətirilir. Siyasətin predmeti fəlsəfəni öz dərin və kompleksli tərkibinə görə və eləcə də siyasi məzmunlu elmin meydana gəlməsinə səbəb oldu. Siyasətin fəlsəfi mahiyyətində universallaşmış və nəticə etibarlı ilə məxsusi xarakter almış nəticələr iştirak edir. Məsələn, dövlət konsepsiyası nəticə etibarlı ilə bir fəlsəfi məcmudur. Fəlsəfə və elm - bu iki anlayış, ifadə, konsepsiya bir-birinə immanent olmaqla yanaşı, bir-birinə xidmət edirlər və bir-birini məzmunca yetkinləşdirir və tamamlayır. Belə ki, sistemlərdə, sintezlərdə bir-birini aşkar edirlər. Həm də elm və fəlsəfə şərtləndirici, müəyyənədicə və tamamlayıcı hissələrdir. Bu anlayışlar bir-birilərinin içərisində olmaqla şərti tərəflərdir. Elmin bütöv, müəyyən mərhələdə tamamlanmış mahiyyəti və tərkibi fəlsəfədir, fəlsəfənin tərkibidir. Elm öz tərkibini aç-aça fəlsəfənin də tərkibini meydana gətirir. Fəlsəfə elmin yaratdığı tərkiblərə görə nəticə etibarlı ilə bitkin forma alır. Qeyd edək ki, Siyasətin düşüncələri onun tərkibini müəyyən etməkdən, hadisələrin mahiyyətini aşkarlamaqdan ibarət olan ardıcıl bir prosesdir. Düşünmə ardıcılığından həm siyasətin subyektlərinin strukturları aşkar edilir, mahiyyət üzrə çıxır, həm də siyasət aktlarının tərkib mahiyyəti aşkar olunur. Aşkarlanma sayəsində insanlar

siyasi aktların onlar üçün faydalarını müəyyən edir və siyasi proseslər düşüncələrə hakim olur. Burada aşkarlanma sayəsində yeni düşüncələr meydana gəlir. Siyasətin fəlsəfi mahiyyəti özündə obyektiv və subyektiv duyğuları yaradır. Siyasət bir konkret mütləq və universal mücərrəd akt kimi müxtəlif bucaqlardan düşünlür. Siyasəti özünə obyekt edən düşüncə onun məkanını, tərəfini (subyektlərini) və proseslərin mahiyyətini (aktların, hadisələrin məzmununu) də aşkar edir. Siyasət inkişaf fəlsəfəsi ilə pozitiv mənada tamamlanır. Burada həm də rəqabət fəlsəfəsi meydana gəlir. Odur ki, həm siyasətin fəlsəfəsinin, həm də siyasi fəlsəfənin öz konkret sərhədləri müəyyən edilir. Siyasi fəlsəfə siyasi elmin nəzəri-elmi konseptual əsaslarına baxış kimi xarakterizə edilirsə siyasətin fəlsəfəsinin xüsusi problemi siyasi nəzəriyyənin subyekt və obyektinin dərk edilməsi ilə bilavasitə bağlı olan siyasi ilə qeyri-siyasi arasında münasibətdir. Siyasi elm həm də empirik xarakter daşdığından siyasətin sosiologiyasının və siyasi sosiologiyanın da sərhədlərinin müəyyən edilməsi və öyrənilməsi xüsusi aktualıq kəsb edən sahələrdəndir.

Siyasi fəlsəfə

Siyasi fəlsəfə - siyasi nəzəriyyə kimi də tanınır. Yəni, siyasətlə bağlı ideyaları, siyasi dəyərləri, siyasi reallığın mahiyyətini və siyasi təhlilin intellektual əsaslarını öyrənən fəlsəfə və siyasət elminin bir sahəsidir. Konkret olaraq isə əslində, siyasi fəlsəfə fəlsəfənin bir qoludur (1) lakin tarixən həm siyasi fikir tarixinə, həm də müasir siyasi nəzəriyyəyə (normativ siyasi nəzəriyyədən müxtəlif tənqidi yanaşmalara) böyük diqqət yetirən siyasət elmində də mühüm rol oynamışdır. . Bu sahədə ən görkəmli mütəfəkkirlərdən Platon, Aristotel, Makiavelli, Lokk, Hegel və Marks ilk növbədə seçilir. Siyasi fəlsəfə bütövlükdə siyasəti, onun mahiyyətini, insanlar üçün əhəmiyyətini, fərd, cəmiyyət və hakimiyyət münasibətlərini öyrənən, idealla-

rı, habelə siyasəti qiymətləndirmək üçün ümumi meyarları inkişaf etdirən bilik sahəsidir. Siyasi fəlsəfənin ən mühüm mövzuları azadlıq, ədalət, mülkiyyət, hüquq və onun həyata keçirilməsi, qanunilik, vətəndaşlıq, məsuliyyət (şəxsi və kollektiv) təşkil edir. Çox vaxt bu siyahıya müxtəlif fenomen və kateqoriyaların siyasi təbiətinə təsir edən daha geniş məsələlər əlavə olunur: şəxsiyyət, mədəniyyət, cinsiyyət, irq, sərvət, ekologiya, din və s. Siyasi fəlsəfə tarixən insanın siyasi hadisələr haqqında etibarlı bilik axtarışı ilə bağlı olmuşdur. Sonralar, dövrümüzə daha yaxın, onu daha çox ideyalar tarixi məşğul etməyə başladı. Bu gün o, öz əsaslarını ağılda, məntiqdə və ya intuisiyada deyil, elmi cəhətdən yoxlanıla bilən müddələrdə axtaran empirik nəzəriyyə ilə rəqabət aparır və hətta bəzi cəhətlərdən onu sıxışdırır. Buna baxmayaraq siyasi fəlsəfə müasir siyasət elmində və siyasət elminin tədrisində mühüm rolunu qoruyub saxlayır. (26).

Siyasi fəlsəfənin obyektivi siyasi düşüncədir. Siyasi düşüncənin subyektivi bir fərd, partiya və ya xalq ola bilər. Siyasi düşüncənin əsas anlayışları da vardır. Oksford məlumat kitabçası bu sahəni “humanitar elmlərə yönəlmiş fənlərarası fəaliyyət, siyasət elminin hələ də zəif nizam-intizamlı sahəsi kimi təsvir edir. Uzun müddət siyasi fəlsəfənin yerləşdirilməsi problemi özünü eyni anda üç səviyyədə müəyyən etmək cəhdi idi: siyasi elmdə, tarixdə və fəlsəfədə akademik mövqedən; real siyasət dünyası ilə nəzəriyyənin daha mücərrəd reyestrində; kanonik siyasi nəzəriyyə ilə siyasi nəzəriyyəçilərin tez-tez cəlb etdiyi yeni tədqiqatlar arasında”(11).

Uzun müddət aparılan disput və polemikalar siyasi fəlsəfənin yerinin müəyyən edilməsi probleminin özünü eyni anda üç səviyyədə təsdiq etmək cəhdi idi:

- siyasi elmdə, tarixdə və fəlsəfədə akademik mövqedən;

- real siyasət dünyası ilə nəzəriyyənin daha mücərrəd reyestrində;

- kanonik siyasi nəzəriyyə ilə siyasi nəzəriyyəçilərin tez-tez məşğul olduqları yeni tədqiqatlar arasında (feminist və tənqidi

nəzəriyyə, diskurs təhlili, film nəzəriyyəsi, populyar mədəniyyət, siyasi mədəniyyət, media araşdırmaları, neyrobiologiya, iqtisadiyyat və davranış elmi kimi).”(11)

Harri Ekşteynin müəllifi olduğu 1956-cı ildə Amerika Siyasi İcmal hesabatına görə, siyasi fəlsəfə bir elm olaraq iki cəhətdən faydalı olmuşdur: “Siyasi fəlsəfənin faydalılığını, ya keçmiş siyasi düşüncənin ən yaxşı nümunələrinin zəkanı kəskinləşdirmək bacarığında tapmaq olar. Müasir siyasi mütəfəkkirlərin hər hansı bir mürəkkəb intellektual məşqi zehni itiləşdirdiyi və təxəyyülü dərinləşdirdiyi kimi və ya siyasi fəlsəfənin düşüncə iqtisadiyyatı kimi xidmət etmə qabiliyyətinə görə, politoloqa zəngin konsepsiyalar, modellər və üsullar, ideyalar, nəzəriyyələr mənbəyi təqdim edir.” (25). XX əsrdə rəqabətdə siyasi fəlsəfə gənc akademik elm-hakimiyət fəlsəfəsi kimi çıxış edərək və o, metapolitik biliyə iddia qaldırmağa başladı. Bir sözlə, siyasi olanı hakimiyyətin törəməsi kimi əsaslandırdı.

Siyasi fəlsəfənin diqqət mərkəzində siyasi sistemlərin, dövlətin fəaliyyəti və məqsədləri kontekstində siyasətin mahiyyəti ilə bağlı suallar da dayanır. Siyasəti dost-düşmən kateqoriyalarında nəzərdən keçirən K.Şmitt hesab edirdi ki, istənilən ictimai münasibətlər sosial ziddiyyətlərin fəvqəladə intensivliyi ilə siyasi münasibətlərə çevrilir. “Dost-düşmən” dixotomiyası siyasi münasibətlərin əsas konstitusion əlaməti, siyasi olanın müstəqil bir varlıq kimi mövcudluğunun özünün mənası kimi çıxış edir. Buna görə də siyasi fəlsəfədə mərkəzi yeri resurslar uğrunda mübarizədə müxtəlif maraqların qaçılmaz rəqabəti nəticəsində yaranan konfliktin nizam-intizam və harmoniya tələbləri ilə necə birləşdirilməsi məsələsi tutur ki, bunsuz siyasi fəlsəfənin həyat qabiliyyətini təsəvvür etmək mümkün deyil. Hər hansı bir insan cəmiyyəti. Siyasi fəlsəfə çox vaxt düzgün siyasi nizamın inkişafı və siyasi hakimiyyətin optimal təşkili ilə bağlı suallara cavab axtaran normativ siyasi nəzəriyyə kimi müəyyən edilir. Bu, “siyasi fəaliyyətin məzmununu, formasının xarakterini, hakimiyyətin mahiyyətini, siyasi seçim

və istiqamətləri açan biliklər sistemidir” (2, s. 12). Siyasi fəlsəfə üç əsas formada olur: konstruktivizm (siyasi strukturun optimal modelini yaratmaq), artikuliyasiya (müəyyən bir konsepsiyanın məzmununu və mənasını açmaq), mövcud fəlsəfi və siyasi mətnlərin şərhə (6, s. 133,134). Normativ siyasi nəzəriyyə həmişə az və ya çox dərəcədə siyasi və fəlsəfi məzmunu ehtiva edir. L.Ştraus davranış inqilabı dövründə normativ siyasi nəzəriyyə kimi siyasi fəlsəfənin mövcud olmaq hüququnu qəti və ardıcıl şəkildə müdafiə edirdi. L.Ştraus qeyd edirdi ki, siyasi biliklərdə dəyər neytrallığına yönəlmə təhlükəlidir və həyata keçirilə bilməz. Dəyər neytrallığının vurğulanması insanın dəyər seçimi etməyə qadir bir fərd kimi mahiyyətini təhrif edir, üstəlik, siyasətdə əxlaqa etinasızlıq yaradır. Yalnız empirik pozitivizmə yönəlmiş siyasi tədqiqatlar təhrif ediləcək, çünki, dəyər mühakimələrinə müraciət etmədən dəyər yönümlü davranışı anlamaq mümkün deyil (9, s. 11). Ona görə də hər hansı siyasi fəaliyyətin məqsədi yaxşı, ədalətli, “düzgün” ictimai quruluşla, dəyər oriyentasiyaları ilə əlaqələndirilir və buna görə də politologiya siyasi hadisələr haqqında düzgün mühakimə yürütməyə imkan verən həqiqi dəyər meyarlarını aydınlaşdırmağa çalışmalıdır. L.Ştraus müasir siyasi fəlsəfənin böhranının əsas səbəbini onun fikrincə əsas diqqət obyektə olan klassik siyasi-fəlsəfi ənənədən qopmada görürdü. İ.Berlin də oxşar nöqtəyi-nəzərdən çıxış edərək qeyd edir ki, siyasətdə dəyər seçimləri daim (3) edildiyi üçün siyasi bilik mütləq ideoloji və fəlsəfi məsələləri ehtiva edir. Berlin qeyd edir ki, həyata mümkün qədər yaxın olan nəzəriyyə, şübhəsiz ki, daha mürəkkəb, daha zəngin və məzmunca daha dərin, lakin daha aşağı proqnoz gücünə və ümumiləşdirmə səviyyəsinə malikdir. Müasir normativ siyasi nəzəriyyənin (siyasi fəlsəfə) inkişafında həlledici rol oynamış tədqiqatlara H.Arendtin “İnsanların çoxluğu” (1958), L.Ştrausun “Siyasi fəlsəfə nədir?” əsərləri daxildir. (1959), İ.Berlin “Azadlıq haqqında dörd esse” (1969), C.Roulsun “Ədalət nəzəriyyəsi” (1971),

“Ədalət kimi ədalət” (1990), “Siyasi liberalizm” (1996), R.Nozik “Anarxiya”, “Dövlət və Utopiya” (1974), E. Makintayr “Liberalizmdən sonra” (1981), M.Sandel “Liberalizm və ədalətin sərhədləri” (1982). Siyasətin nəzəri anlayışının bu səviyyəsi metanəzəriyyə kimi də müəyyən edilir. Nəzəri anlayışın bu səviyyəsi müxtəlif siyasi hadisələri və ya konkret siyasət növlərini izah etmək üçün nəzərdə tutulmuş orta səviyyəli siyasi nəzəriyyələrdən və konkret siyasi hadisənin inkişafının konseptual izahına yönəlmiş aşağı səviyyəli nəzəriyyələrdən fərqlənir. Müasir politoloqlar həm siyasi hakimiyyətin və siyasi fəaliyyətin antologiyasını əks etdirən fəlsəfi kateqoriyalarla işləyən metanəzəri təhlildən, həm də siyasi idrakın empirik üsullarından geniş istifadə edə bilirlər.

Siyasətin fəlsəfəsi

Siyasətin fəlsəfəsi - siyasətin ən ümumi əsasları, yəni sərhədləri və imkanları, obyektiv və subyektiv, təbii və təsadüfi, real və düzgün, rəşional və qeyri-rəşional məsələləri arasındakı əlaqələr haqqında elmdir. Qeyd edək ki, siyasətin əsasları məsələsi mürəkkəb izah tələb edən xarakterə malikdir. Bu əsaslar Şərqdə və Qərbdə, ənənəvi və müasir cəmiyyətlərdə fərqlidir. Ümumiyyətlə, ənənəvi dünyada olduğu kimi, Şərqdə də siyasətin əsas məsələsi ictimai asayişin təmin edilməsi, cəmiyyətin xaosdan qorunması məsələsi durur. Asayiş, sabitliyi və davamlılığı necə təmin etmək ənənəvi siyasi fəlsəfənin problemidir. Modernləşmiş Qərb cəmiyyətlərində ümumən nizam deyil, demokratik asayişin təmin edilməsi yollarına diqqət yetirilir. Nizam və ya xaos dilemması əvəzinə demokratik və ya avtoritar nizam dilemması müzakirə edilir. Beləliklə, əgər Şərqdə siyasət daşıyıcıları əvvəlcədən bəlli olan nizam-intizamın təmin edilməsi proseduru kimi çıxış edirsə (çünki söhbət irsi hakimiyyətdən və sosial funksiyaların sinfi konsolidasiyasından gedir), onda Qərbdə siyasət nizam-intizamın aşkarlanması proseduru kimi çıxış edir. Yə-

ni, seçicilərdən aldığı etimad mandatu əsasında kim (hansı partiya, prezident və s.) idarə etməlidir.(27).

Fəlsəfi-metodoloji mənada bu o deməkdir ki, Şərqdə siyasi dünya sərt “Laplasialı” (*harmonik analizin bir növü*) determinizm qanunlarına tabedir, Qərbdə isə stoxastik (*dinamik ümumi tarazlıq metodu*) prinsiplərə, o cümlədən risk və qeyri-müəyyənliyə sapma və artıqlıq kimi deyil, əksinə... Siyasət fəlsəfəsi bir qayda olaraq əvvəlcədən müəyyən edilmiş, qeyri-müəyyən (stokastik) dilemması ilə yanaşı, nominalizmin ənənəvi fəlsəfi dilemması - realizmlə də məşğul olur. Şərqdə siyasi dünya realizm paradigmasında – generalın bilavasitə fərdin üstünlüyündə açılır. Belə birincilik olmadan əsas problem - nizamın xaos üzərində qələbəsi həll edilə bilməz. Qərbdə siyasi dünya nominalizm paradigmasında üzə çıxır: əgər seçicilər özlərini öz seçimlərini edən muxtar fərdlər kimi davranmaq əvəzinə, yalnız kollektiv qrupun (sinfi) mahiyyətini və ya iradəsini əks etdirəcəklərsə, onda siyasi proses öz iradəsini itirəcək. Çünki, bu halda çoxluq və azlıq əvvəlcədən bəlli olacaqdır. Nəhayət, siyasət fəlsəfəsi ictimai həyatın digər sahələrinə münasibətdə siyasətin statusu və onun muxtariyyətinin miqyası məsələsini həll edir.

Qeyd edək ki, bazis - üst qurum determinizm paradigmasında siyasətin müstəqil mənası yox idi. Bu iqtisadi mərkəzli qərəz təkə marksizmə deyil, həm də liberalizmə xasdır. Liberal klassiklər ondan çıxış edirdilər ki, vətəndaşlıq baxımından hörmətli həyat təzi qeyri-siyasi həyat təzidir: özünə hörmət edən vətəndaşlar hakimiyyətə xüsusi ümidlər bəsləmədən problemlərini özləri həll etməyə üstünlük verirlər. Rasionallaşdırma və modernləşmə nəzəriyyəsinin postulatları siyasətin ekvivalent mübadilə qaydalarını pozan təhrifedici, irrasional amil kimi baxışı ilə əlaqələndirilir. Siyasət, müqabilində başqalarına təklif edəcək heç bir şeyi olmayan və təbii bazar seçmə rəqabətinə tab gətirmək qabiliyyətinə şübhə edənlər üçün hiylə və sığınacaq kimi qəbul edilir. Bu, xüsusən də, Şərq və Qərb ənənələri-

nin siyasətə, siyasi səhnədəki “zəif” və “güclü”lərə qiymət vermələrindəki fərqlərlə bağlıdır. Şərqdə siyasət sosial praktikalar iyerarxiyasında aparıcı yer tutur və hakimiyyətin himayəsinə ehtiyacı olan “zəiflər” “ruh baxımından yoxsulların xoşbəxtliyi” prezumpsiyası ruhunda tanınırlar. “Güclülər” ali gücdən asılı olmayan bir varlığa rəhbərlik edə bildiklərinə və onun yükü altına düşməyə meyilli olduqlarına görə şübhə altına düşürlər. Qərbdə isə əksinə, istər siyasət, istərsə də himayə axtarışında ona müraciət edənlər tamamilə fərqli qiymətlərlə vətəndaş asayışı və özünüfəaliyyət prinsiplərinə düşmən olan impulsların daşıyıcısı kimi təltif olunurlar. “Minimum dövlət” liberal prinsipi və siyasətin normal sivil münasibətlərə qarışmaması buradan qaynaqlanır. (27).

Siyasətin Şərqə Qərbdəki statusu arasında daha bir fərqi texnoloji kriteriyalar əsasında dəyərləndirmək olar. Qərbdə N.Makiavelli dövründən siyasət dünyaya münasibətdə texnoloji prinsipin təntənəsi kimi çıxış etmişdir. Həqiqətən də texnoloji kriteriyalar siyasətin köməyi ilə transformasiya oluna bilər. Bu mənada siyasət insanların cəmiyyətdəki mövqelərini və statuslarını yaxşılaşdırma biləcəyi riskli (zəmanətsiz) fəaliyyət növü kimi müəyyən edilə bilər. Bu, konkret olaraq siyasət, başqa cür real olaraq irsi və bərqərar olana alternativ kimi görünür. Bu baxımdan Qərbdə siyasi baxış sosiosentrikdir. Qərbin „Prometey adamı” siyasətə Tanrılardan oğurlanmış insan azadlığı sferası kimi başa düşür. Şərqdə isə siyasi baxış kosmosentrikdir: siyasət kosmik nizamı pozmur, əksinə onu özünə xas olan xüsusi formalarda təcəssüm etdirir. Ona görə də Şərqdə siyasi qanunçuluq hüquqi yox, kosmosentrik aspektdə ali, müqəddəs nizamla bağlılıq kimi qəbul edilir. Qərbdə siyasi adam, əksinə, dünyanı dəyişdirmək iddiasında olan bir növ texnoloji adamdır. (27).

Siyasət fəlsəfəsinin xüsusi problemi siyasi nəzəriyyənin subyektivi və obyektivi dərək edilməsi ilə bilavasitə bağlı olan siyasi ilə qeyri-siyasi arasında münasibətdir. Siyasət fəlsəfəsi burada iki paradigma arasında konfliktlə üzləşir ki, onları

Qərbdəki müasir nümayəndələrinin adlarına müvafiq olaraq M.Fuko paradigması və Q.Bekkerin paradigması adlandırmaq olar. Birincisi, fransız dövlətçilik ənənələrinə əsaslanaraq hakimiyyətin siyasi sferanın özündə lokallaşdırılmadığına, əksinə çevrilmiş formalarda bizə hər yerdə görünür: müəllimlərin və tələbələrin, menecerlərin və idarə olunanların, böyüklər və gənclərin gündəlik iyerarxiyalarında və s. . (29). Odur ki, hakimiyyət elmi illüziyaların qurbanı olmaq istəmirsə, həyatın kortəbiiyini pozan hökmdar zorakılıq mənbələrini hər yerdə aşkara çıxarmalıdır. Bu baxımdan, siyasət fəlsəfəsinin əsas problemi hakimiyyətin formal və qeyri-rəsmi, legitim və kölgə praktikaları arasındakı əlaqə məsələsinə çevrilir. Deməli, siyasət elminin predmeti ictimai həyatın istənilən sahəsinin güc ölçüsünə çevrilir və özü də siyasi iqtisad, siyasi psixologiya, etika, demoqrafiya, mədəniyyətşünaslıq və s.-ni birləşdirən fənlərarası nəzəriyyə kimi çıxış edir. Siyasi elm mövzusu Bekkerin paradigmasında tamamilə fərqli şəkildə görünür. Çıkaqo məktəbinin bu nümayəndəsi normal vətəndaş cəmiyyətinin inkişafının hakimiyyətin prerogativlərinin davamlı olaraq tədricən azaldılması ilə müşayiət olunduğuna inanaraq “minimum dövlət”in liberal prinsipini geniş şərh etməyə meyillidir. Burada, gördüyümüz kimi liberal ənənə, dövlətin və siyasətin “sönməsi” nəzəriyyəsinin qoynunda yetişdiyi marksist ənənə ilə birləşir. (29).

Müvafiq olaraq, Qərbdə siyasi həyatın tsiklləri fazaların dəyişməsi ilə xarakterizə olunur: Foucault paradigmasına daha uyğun olan “böyük” sosial dövlət modelinə yönəlmiş sosial-demokratik (keynsçi) və liberal (monetarist), Bekkerin paradigmasına uyğun gələn “minimum dövlət” modelinə diqqət yetirmişdir. Göründüyü kimi, bu paradigmalarda arasındakı əlaqənin ən düzgün şərhini tamamlayıcılıq prinsipi olardı. Siyasət və iqtisadiyyat arasındakı əlaqəni müəyyən mövqelərdən süni (qəsdən) və kortəbii (özünü təşkil edən) nizamlar arasındakı əlaqə kimi şərh etmək olarsa, siyasətlə əxlaq arasındakı əlaqəni iki fərqli rasionallıq növü arasındakı əlaqə

kimi şərh etmək olar: məqsəd və dəyər baxımından (M.Veber). Birinci halda, dominant prinsip səmərəlilikdir (məqsəd vasitələ-rə haqq qazandırır), ikincidə - həqiqilik, “əsl-lik”. Həqiqiliyi empirik şəkildə yoxlamaq effektivlikdən daha çətin olsa da, uzunmüddətli perspektivdə əxlaqi həqiqilik meyarı, şübhəsiz ki, həm nəzəri, həm də praktiki cəhətdən “işləyir”. Xarakterik hal-dır ki, totalitar rejimlərin perspektivlərini qiymətləndirən analitiklər siyasi səmərəlilik prinsipinə əsaslanaraq, onların uzun ömür və “kövrək demokratiyalar” qarşısında üstünlüklərini həmişə proqnozlaşdırırdılar. (4). Əksinə, bu rejimlərin perspektivlərini tənqidi əxlaqi mühakimə qabiliyyətinə əsasən qiymətləndirənlər daha yaxşı peyğəmbərlər oldular. Siyasəti təbii xeyir və ayrılmaz insan hüquqları baxımından şərh edən əxlaq fəlsəfəsinin substantiv (Aristotelçi) yanaşması funksional-texnoloji (makiavelçi) yanaşmadan heç də az təsirli olmadığı ortaya çıxır.

Siyasətin fəlsəfəsi – siyasi hakimiyyətin, siyasi zamanın və məkanın ontologiyasının öyrənilməsinə daxil olan fəlsəfi biliklərin davamıdır. Siyasət fəlsəfəsi çərçivəsində ümumən siyasi ideyanın özünü dərk etmək, onun spesifik təcəssümlərindən mücərrədləşdirmək üçün tədqiqat yanaşması formalaşır. A.G.Duqinə görə, bu bilik siyasətin dərin tərəfinə nüfuz edir, bu fenomenin özünün ekzistensial köklərinin gizləndiyi o daxili ölçüyə çatır: „Siyasət fəlsəfəsini öyrənməklə biz siyasətin nə ola biləcəyi məkanını genişləndirməliyik” (9, s.11, 25). A.G.Duqin diqqəti ona yönəl-dir ki, K.Şmitt siyasətin ontologiyasını müəyyən etmək üçün “Siyasət sahəsinin bəşəriyyət üçün əsas, demək olar ki, dini əhəmiyyətini vurğulamaq” məqsədi ilə “siyasi teologiya” anlayışını təqdim etmişdir. (9, s.26) Həqiqətən də, K.Şmidt dəfələrlə qeyd etmişdir ki, müasir dövlət doktrinasının konsepsiyaları dünyəviləşmiş teoloji konsepsiyaları təmsil edir, bu sistemli bənzətmə bütün dövlət, hüquq, siyasət doktrinasına nüfuz edir (13, s. 57-79). Siyasət fəlsəfəsi xüsusi intellektual səy tələb edir; bu, “siyasət artıq yoxa çı-

xan” maksimum abstraksiya səviyyəsidir, M.V.İlyin, “son” informasiya cəhətdən təmizlənmiş reallığı həll etməklə Platon, Avqustin, Kant və bir neçə başqa seçilmişlər ona toxuna bildilər” (17, s. 394). Siyasi fəlsəfənin predmeti müəyyən edilərkən onun siyasi məzmunu daha çox vurğulanır. B.G.Kapustin siyasi fəlsəfəni ciddi siyasi bilik, siyasətdə özünü əks etdirmə kimi xarakterizə edir (12). Bu, ədalət, düzgün, şəxsi və ictimai rifah problemlərinə diqqət yetirən siyasi fəaliyyətin fundamental əsasları haqqında xüsusi bilik növüdür. Siyasi fəlsəfə normativdir, cəmiyyətin ictimai-siyasi təşkili idealına doğru dəyər yönümlüdür. Bu, dünyaya yalnız onu dəyişdirməyə deyil, həm də yaxşılaşdırmağa yönəlmiş layihə əsaslı bir münasibət növüdür. Siyasi fəlsəfə mənəvi məqsədə, daha yaxşı sosial dünyanın təşkilinə yönəlmiş proqnozlaşdırılan biliklərə nail olmağa yönəlmişdir. Siyasi fəlsəfə siyasi dünyanın aksioloji aspektinə toxunmaya bilməz. Üstəlik, siyasi fəlsəfənin müstəqil alt bölməsi kimi siyasi aksiologiyadan danışmaq olar. Sosial və humanitar elmlərdə təcəssüm olunan dəyərlər və ideallar bu elmlərin mənsub olduğu cəmiyyətin əsas xüsusiyyətlərindən asılıdır, çünki onlar tarixi xarakter daşıyırlar.

Belə nəticəyə gəlmək mümkündür ki, siyasət düşüncələrdə həm bütöv, həm də ayrı-ayrı tərkiblərlə qavranılır. Siyasətin subyektivi və obyektivi çoxluq təşkil etdiyindən düşüncələrin də “rəngi”, “çaları” çoxluq təşkil edir. Bu baxımdan dövlətin siyasi quruluşu fəlsəfə üçün formanı, onun hərəkət mənzərəsi, fəaliyyət əsasları isə fəlsəfə üçün məzmunu yaradır. Odur ki, siyasətin sosiologiyası və siyasi sosiologiyanın sərhədlərinin müəyyən edilməsi və predmetinin konkretləşdirilməsi də aktual sahə olaraq siyasi elmin mühüm problemlərindəndir.

Siyasi sosiologiya

Müasir nəzəriyyədə siyasətin sosioloji məsələlərinin bütün spektri o qədər mühümdür ki, siyasi sosiologiya termini yaranmışdır. Bu, siyasi həyatın və siyasi münasibətlərin problemlərinin bütün kompleksi haqqında orta səviyyəli nəzəriyyələri birləşdirən böyük elm sa-

həsidir. Çünki, „siyasət ictimai həyatın tənzimlənməsinin xüsusi növüdür. Cəmiyyətin inkişafının müəyyən mərhələsində onun differensiallaşdırılması nəticəsində siyasəti sosial tənzimləmənin xüsusi növünə ayırmaq zərurəti yaranır. Onun məzmunu əsasən müxtəlif sosial qrupların maraqlarının əlaqələndirilməsindən, bütün vətəndaşlar üçün məcburi olan müəyyən oyun qaydalarının işlənilməsindən və onların icrasına nəzarətdən ibarətdir.

Siyasətin ictimai münasibətləri tənzimləmə üsulu kimi özəlliyi onda ifadə olunur ki, o, yarandığı andan hakimiyyət münasibətlərinə əsaslanır: hökmranlıq-tabeçilik, idarəçilik-icraedicilik. Siyasi hakimiyyət ailədə, dini icmada və ya qeyri-rəsmi birlikdə hakimiyyət münasibətlərindən fərqli olaraq dominant qrupun ümumi rəhbərliyi və cəmiyyəti idarə etmək hüququ kimi formalaşır. Məhz güc münasibətləri siyasətə qeyri-bərabər mövqedə olan və hətta onların iradəsinə zidd olaraq siyasətə daxil olan insanlar arasında sosial qarşılıqlı əlaqə formasını verir. İqtidar və ya hakimiyyətə yaxınlıq xüsusi istəklərin mövzudur, müxalifət və mübarizə mənbəyidir. Axı, ona sahib olanlara çox böyük faydalar verir. M.Veber hakimiyyətin aşağıdakı tərifini verdi: “Bir siyasi xadimin müəyyən şəraitdə hətta müqavimətə baxmayaraq öz iradəsini həyata keçirmək imkanı” (33).

Beləliklə, siyasi sosiologiyanın mahiyyəti hakimiyyət məsələsidir. Bu mövqelərdən siyasi şüur, siyasi fəaliyyət, siyasi mədəniyyət, cəmiyyətin siyasi sistemi, siyasi partiyaların, siyasi liderlərin problemləri, hakimiyyətin legitimliyi, siyasi sistemlər və s. aid edilir.

Ölkəmizdə siyasi sosiologiyaya maraq da elə SSRİ-nin süqutu ilə əlaqədar müstəqil dövlət quruculuğunun başlanğıcı ilə ortaya çıxdı. Qərbdə bu problemləri araşdıran çoxsaylı sosioloji mərkəzlər var. Siyasi həyatın tədqiqi, sosioloji reytinglər, proqnozlar və nəticələrin dərci ənənəvi hava hesabatları qədər geniş yayılmışdır. Bu sahədə çoxlu sayda alim ixtisaslaşmışdır. Hazırda Madrid Komplutens Universitetində Siyasi Elmlər və Sosiologiya fakültəsində 12,5 min tələbə təhsil alır.

Hazırda siyasi sosiologiyanın tədrisinin iki ənənəsi mövcuddur: fənn əsaslı və problem

əsaslı. Birinci halda fənnin tarixi inkişafında əvvəlcə ümumi nəzəriyyəsi, sonra isə onun sahəvi istiqamətləri qeyd edilir. İkinci halda, siyasi həyatın əsas problemləri ardıcıl olaraq üzə çıxır.

Siyasi sosiologiya çərçivəsində siyasi həyatın sosioloji tədqiqinin metodoloji və metodoloji məsələləri nəzərdən keçirilir, insanların siyasi şüurunun və davranışının strukturlarının öyrənilməsində ümumi sosioloji yanaşma və metodlardan istifadənin evristik imkanları müəyyən edilir, determinantlar, subyektlər və s. müasir cəmiyyətlərin siyasi həyatının təzahür formaları öyrənilir.

Sosioloji tədqiqatın metodoloji və metodoloji məsələləri arasında:

1. Siyasi sosiologiyanın metodologiyası, o cümlədən ilkin yanaşmaların nəzərdən keçirilməsi və müasir oriyentasiyaların müəyyənləşdirilməsi.

2. Siyasi həyatın sosioloji tədqiqinin texnologiyası və metodları empirik sosioloji tədqiqatın texnologiyasının öyrənilməsindən, məlumatların toplanması üsullarının və məlumatların təhlili üsullarının təhlilindən ibarətdir.

3. Siyasi sosiologiyanın əsas anlayışları və nəzəriyyələri: siyasi sosiologiyanın anlayışlar sistemi, siyasi sosiologiyanın əsas nəzəriyyələrinin təkamülü. (11).

Sosial determinantlar dedikdə siyasi ənənələr, yəni ənənələrin siyasi həyatda rolu, siyasi ənənələrin spesifikliyi, sosial təbəqələşmə və siyasət (sosial təbəqələşmə nəzəriyyələri, sosial təbəqələşmənin siyasi həyata təsiri), dəyərlər və siyasət (dəyərlər nəzəriyyəsi) başa düşülür. , müasir cəmiyyətlərin dəyərlərinin iyerarxiyası, dəyərlərin siyasi həyata təsiri). (12)

Siyasətin Sosiologiyası

Siyasətin Sosiologiyası xüsusi sosioloji nəzəriyyələrdən biridir və sosioloji biliklər strukturunda prinsiplial və fundamental idrak yükü daşıyır. Hakimiyyət və siyasət obyektlərinə diqqət yetirərək, "Siyasətin sosiologiyası" elm sahəsi və akademik fənn kimi xüsusi maraq doğurur. Siyasi mühit, onların polemik fəallığının yenilənməsi, həmçinin vətəndaş məsuliyyəti və əsaslandırılmış dəyər

mühakimələri və s. bu kimi sahələr siyasətin sosiologiyasının tədqiqat obyektini əhatə edir. Buna görə də, həm də akademik fənn olaraq özünün idrak dəyəri ilə yanaşı, tələbə auditoriyasına ideoloji və tərbiyəvi təsir göstərmək, gənclərin vətəndaş yetkinliyini və siyasi mədəniyyətini formalaşdırmaq üçün güclü potensiala malikdir. "Siyasət sosiologiyası" bilavasitə bir elm kimi şəxsi təcrübələrin bir növ ümumiləşdirilməsidir. Siyasət sosiologiyası praktik sosiologiya kimi, eləcə də aparıcı siyasi sosioloqlarla əməkdaşlıq yolu ilə əldə etdiyi beynəlxalq təcrübəyə, siyasi sosiologiyanın predmetinin xüsusiyyətlərinin tənqidi əksi kimi şərhinə (tənqid mənasında deyil, mənalı təhlil mənasında) siyasi təcrübəni təsvir edən geniş empirik sosioloji tədqiqat bazasına əsaslanaraq ölkələrin siyasi sahəsinin mövcud vəziyyətinin və fəaliyyətinin əsas nümunələrinə əsaslanaraq çıxış edir.

Bu elm sahəsi mövcud siyasi vəziyyətlərin dərin təhlili, eləcə də siyasi sahənin qeyri-müəyyən qanunauyğunluqlarını üzə çıxarılacaq faktlar və arqumentlər bacarıqlarını, eləcə də dəyişən dünya düzənində onun inkişafının sosial-mədəni və siyasi invariantlarının xüsusiyyətlərini öyrənir. Həmçinin, siyasi sferanın cari məzmununu onun subyektiv təmsilçiliyi səviyyəsində dərk etmək (siyasi elita, hökumət, müxalifət, partiyalar, vətəndaş cəmiyyəti, siyasi liderlər), habelə siyasi proseslərin xüsusiyyətləri (siyasi sistemin demokratikləşməsi, seçki davranışı, siyasi iştirak, siyasi münaqişələr, siyasi yenilik və s.) olan məsələləri tədqiq edir. (32). Qeyd edək ki, Siyasətin Sosiologiyası ümumi sosiologiyanın müasir politologiyaya daxil etdiyi kateqoriya aparatına yiyələnməklə siyasi sahədə müasir tədqiqat metodlarına malikdir. Siyasətin Sosiologiyası elm sahəsi kimi sosiologiyanın xüsusiyyətlərinə idraki cəhətdən yanaşma ortaya qoyur: sosioloji vasitələrin reaktivliyi problemləri, onun etibarlılığı, sosioloji biliklərdə artefakt problemləri, siyasi təcrübənin tənqidi təhlili və siyasi diskursda fəal polemika bacarıqlarını inkişaf etdirmək, məsuliyyətli vətəndaşlığın formalaşmasına kömək etməyə xidmət edir. "Si-

yasət sosiologiyası” elm sahəsi olaraq özündə sənaye intizamı kimi özəl xüsusiyyətləri, konkret predmeti, vəzifələri, funksiyaları, kateqoriyaları, anlayışları, formalaşma və inkişaf mərhələlərini ehtiva edir. Həmçinin, sosial və idarəetmə hadisəsi kimi siyasətin mahiyyətini və onun nəzəri şərtlərini, siyasətin dini, dövlət və beynəlxalq aspektlərdə təzahürünü, hakimiyyət və ictimai institutların mahiyyətini, onun formalaşması və təşkilini, siyasət, hakimiyyət və dövlət arasında əlaqəni, müasir dövlətlərin siyasi sistemlərinin xüsusiyyətlərini, müasir dövrdə siyasi mübarizənin problemlərini araşdırır.

Siyasətin sosiologiyası üçün əsas tədqiqat predmeti insan, siyasi həyatın subyektivi kimi vətəndaş, onun müxtəlif ictimai-siyasi rolları: seçici, siyasi lider, deputat, lobbici, mitinq iştirakçısı, siyasi hərəkət və s.

Biz istəsək də, istəməsək də, cəmiyyətin demokratikləşməsi kontekstində siyasət çox adamın taleyinə çevrilir. “Demokratiya” sözünün özü yunan dilindən tərcümədə “xalqın hakimiyyəti” mənasını verir. Əhalinin əksəriyyətinin siyasi həyatda iştirakı olmadan cəmiyyətin təşkilində demokratik prinsiplər həyata keçirilə bilməz. Çünki, xalqın əksəriyyəti onu dəstəkləyirsə siyasi kurs və siyasi liderlər, sonra siyasi həyat normal inkişaf edir. (11) Siyasi həyatdan qaçmaq və siyasi problemləri öz arxanızca həll etməyə çalışmaq yaxşı heç nəyə gətirib çıxarmayacaq və bunun nəticələri onilliklər boyu cəmiyyətin həyatına təsir göstərə bilər. Məsələn, bir sıra post-Sovet ölkələrdə demokratik təsisatların formalaşması çox çətinliklə reallaşır. Çünki əhalinin mühüm hissəsinin lazımı bacarıqları yoxdur, cəmiyyətin demokratikləşməsi proseslərində iştirak etmək istəyi o qədər də hiss olunmur. Qeyd edək ki, Qərbi sosiologiyasında bəzən siyasi həyatı bir növ bazar münasibətləri kimi təqdim etməyə çalışırlar. Siyasi partiya və ya siyasi lider əhaliyə öz proqramını, həm də bir növ məhsulunu təklif edir, reklamını təşkil edir və çox vaxt boş vədlərlə seçiciləri aldadır. Onlar isə seçkilərdə öz səslərini verərək bu məhsulu ya alırlar, ya almırlar.

“Siyasətin sosiologiyası” fənni müstəqil statusunu onun sosiologiyanın siyasətşü-

naslıq sahəsinə daxil etdiyi metodun xüsusiyyətləri ilə əsaslandırmağa cəhd edilmişdir. Subyekt-obyekt diskursunun ənənəvi yanaşmaları ilə müqayisədə diqqət sosial təhlilin metodologiyasının spesifikasiyasına yönəldilir ki, bu da siyasətin sosiologiyasının mahiyyətini və onun siyasi elmdən fərqi daha aydın əks etdirməyə imkan verir. Siyasətin sosiologiyasının orta səviyyəli nəzəriyyə kimi statusu onun siyasət elmində tətbiq olunan metodunun spesifikasiyasına yönəldilməklə əsaslandırılır. Subyekt-obyekt diskursunun ənənəvi yanaşmalarından başqa, siyasətin sosiologiyasının mahiyyətini və onun politologiyadan fərqi daha qabarıq göstərməyə imkan verən sosial-analiz metodologiyasının spesifikasiyasına diqqət yetirilir. Sosiologiyanın siyasət sahəsini fəal “işğal etməsi” bilavasitə fənlərarası elmi istiqamətin – siyasətin sosiologiyasının formalaşması ilə nəticələndi. Bu gün bu faktla mübahisə etmək çətinidir. Siyasi elmlə siyasət sosiologiyasının vahid elmi sahədə qarşılıqlı əlaqəsinin bütün digər problemlə aspektlərinə (xüsusən də iki fənnin substantiv diferensiallaşdırılması probleminə) gəlincə, onların əksəriyyəti müzakirə çərçivəsindən kənara çıxarmışdır. ona müəyyən bir konkretlik vermək aydınlıq gətirmədi və təəssüf ki, bir sıra yeni sualların ortaya çıxmasını istisna etmədi. Siyasi elm və siyasət sosiologiyasının qarşılıqlı əlaqəsi ilə bağlı elmi düşüncənin retrospektivi birmənalı deyil. İndiyə qədər dörd əsas konseptual perspektiv aydın şəkildə ifadə edilmişdir. Birincisi, həyata keçirdiyi inteqrasiya funksiyası baxımından siyasət elminin prioritetliyini irəli sürən politoloqlara aiddir. Siyasət sosiologiyası burada sosiologiya ilə yanaşı, siyasi fəlsəfə, siyasi psixologiya, siyasi tarix, siyasi antropologiya, siyasi coğrafiya (geosiyasət) və nəhayət, beynəlxalq siyasəti özündə cəmləşdirən siyasi elm sahəsi kimi nəzərdən keçirilir. Beləliklə, politologiya ilə siyasi sosiologiya arasındakı əlaqə ümumi və xüsusiyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi vasitəsilə təqdim olunur. Eyni zamanda, sosioloji “xüsusiyyətlər” daha çox siyasətin və hakimiyyətin sosial vektoru ilə əlaqələndirilir. (13). Təqdim olunan nöq-

teyi-nəzər zəifliksizlik deyil. Bir tərəfdən, tam aydın deyil ki, siyasi elmin mərkəzi kateqoriyaları - siyasət və hakimiyyət sosial kontekstdən kənarında niyə qalır? Digər tərəfdən, əgər onun bütün kontekstləri və substantiv tədqiqatın vurğulanması bucaqları təhlil edilərsə, təhlillər və hesabatlar politologiya elminin özünə necə aiddir? Burada tədqiqat axtarışını əlaqələndirən və yönləndirən inteqrasiya prinsipi nəzərə ala bilərikmi? Nəticələrimizi əsaslandırmaq üçün aydınlaşdırmaq ki, siyasət də hakimiyyət kimi sosial xarakter daşıyır, funksional yönümlüdür və nəhayət, kütləvi proses kimi ifadə kəsb edir. Siyasət və hakimiyyətin mənşəyinin sosial mexanizmi müxtəlif cür şərh olunur. Bir halda, sosial müqavilənin fenomeni kimi yəni sosial orqanizmin həmrəyliyi və sağ qalması məqsədi ilə cəmiyyət tərəfindən səlahiyyətlərin bir sıra şəxslərə könüllü olaraq verilməsi (məsələn, D. Lokk), digər tərəfdən, hakimiyyət-sosial təşkilatın mürəkkəbləşməsinin, onun obyektiv sistemləşdirilməsinin (kütələnin yığılmasının) üzvi nəticəsi kimi, hissələrin təbii fərqləndirməsini və nəticədə koordinasiya orqanının ayrılmasının obyektiv qanunauyğunluğunu müəyyən edir. (məsələn, Q.Spenserin üzvi təkamül nəzəriyyəsində). Siyasətin sosial mahiyyəti və onun funksional istiqaməti müasir müəlliflərin (o cümlədən, politoloqların) əsərlərində də öz əksini tapmışdır ki, onlar siyasətin mahiyyətini müxtəlif sosial qrupların və təbəqələrin

maraqlarının tanınmasına və müdafiəsinə yönəlmiş fəaliyyətdən başqa bir şey kimi müəyyən etmirlər. Dövlət idarəçiliyinin funksiyası (idarəetmə sənəti) kimi siyasət onun bütün strukturları və həyatın sferaları ilə üzvi surətdə bağlıdır, çünki o, ilk növbədə strateji hədəflərin müəyyən edilməsi funksiyasını həyata keçirir. Burada T.Parsonsun fikirlərinə haqq qazandırmamaq olmur. (10). Bu baxımdan, başqa şeylərlə yanaşı, siyasət sosial ifadəsi ilə də seçilir, çünki o, cəmiyyətin bütün təbəqələrinin üzvi şəkildə öz “burulğanına” daxil edir, onun həyat keyfiyyətinə təsir göstərir. Beləliklə, sosial kontekstdən kənar siyasət institusional formasıların çılpaq diaqramı kimi və ya mahiyyəti və effektivliyi onların sosial kontekstindən kənarında prinsipcə qiymətləndirilə bilməyən siyasi texnologiyalar toplusu kimi təqdim oluna bilər.

Qeyd olunmalıdır ki, siyasi həyat hadisələrini öyrənərkən siyasətin sosiologiyası ümumi sosiologiyanın nəzəri və metodoloji arsenalından da istifadə edir. Müasir cəmiyyətin siyasi əsaslarının təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş ümumiləşdirmə və praktiki nəticələr çıxarmaq üçün bu elm idraki funksiya və metodlardan da yararlıdır. Bununla yanaşı, siyasətin sosiologiyası digər elmlərlə də əlaqəlidir: “Siyasi elm”, “Nəzəri sosiologiya”, “Sosioloji tədqiqatın metodologiyası və metodları” və s.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Алексеева Т. А. Современная политическая мысль (XX-XXI вв.). — М.: Аспект Пресс, 2018. — 623 с.
2. Алексеева Т.А. Современные политические теории. Ё М., 2000.
3. Алексеева Т.А. Что такое политическая философия? Статья первая // Полития. Ё 2003. Ё № 3. Ё С. 119Ё157.
4. Аренд Х. Истоки тоталитаризма. М., 1996;
5. Арон Р. Этапы развития социологической мысли. М., 1993;
6. Берлин, И. Существует ли еще политическая теория? // Подлинная цель познания. Избранные эссе. Ё М., 2002. Ё С. 81Ё123.
7. Бурдые П. Социология политики. М., 1993;
8. Василенко И. А. Политическая философия. — М.: Юрайт, 2019. — 423 с.

9. Дугин А.Г. Философия политики. Ё М., 2004.
10. Duverger M. Introduction à la politique. P., 1964;
11. Кимлика У. Современная политическая философия. Введение. М.: ВШЭ, 2010. —592 с.
12. Капустин Б.Г. Что такое политическая философия?» // Полис. Ё 1996. Ё № 6. Ё С. 83Ё96; 1997. Ё № 1. Ё С. 145Ё156; № 2. Ё С. 148Ё158.
13. Качанов Ю.Л. Структурирование политической действительности. М., 1995;
14. Kolm S.-Ch. Le libéralisme moderne. P., 1984;
15. Рикёр П. Герменевтика. Этика. Политика. М., 1995;
16. Ролз Дж. Теория справедливости. Новосибирск, 1995;
17. Ильин М.В. Слова и смыслы. Опыт описания ключевых политических понятий. Ё М., 1997.
18. Leccullon J. La société de conflicts. Les tensions entre l'économie, le social et le politique. P., 1979.
19. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность. М., 1995;
20. Хайек Ф.А. Пагубная самонадеянность. М., 1992;
13. Шмитт К. Политическая теология. Ё М., 2000. 8. Штраусс, Л. Введение в политическую философию. Ё М., 2002.
24. Шлезингер А. (мл.). Циклы американской истории. М., 1992;
25. Политическая философия / под. общ. ред. Тульчинского Г. Л. — М.: Юрайт, 2014. — 324 с.
26. Пятигорский А. М. Что такое политическая философия. — М.: Европа, 2007. — 152 с.
27. Панарин А.С. Философия политики // Новая философская энциклопедия : в 4 т. / пред. науч.-ред. совета В.С.Стёпин. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Мысль, 2010. — 2816 с.
28. Панарин А.С. Философия политики. М., 1994;
29. Политология: о мире политики на Западе и на Востоке. М., 1998;
30. Политическая социология результат слияния ... <https://naukaru.ru/ru/nauka/article/10600/view>
31. Политическая социология . [/https://www.rea.ru/ru/org/cathedries/polka/PublishingImages/Pages/elektronnoe-obuchenie](https://www.rea.ru/ru/org/cathedries/polka/PublishingImages/Pages/elektronnoe-obuchenie)
32. Социология политики и связей с общественностью. https://www.rsuh.ru/upload/main/sf/bak_soc_polit_2020.pdf
33. Вебер М. Власть и политика (сборник). <https://www.litres.ru/book/maks-veber/vlast-i-politika-27428848/>

Рәуҗи:

**Fəlsəfə elmləri doktoru
Lalə Mövsümova**

Göndərib: 27. 01.2024

Qəbul edilib: 05.03.2024